

Соттардың қылмысқа қатыстылық пен қылмыстық құқық бұзушылыққа дем берушілік үшін жауаптылық туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2016 жылғы 22 желтоқсандағы № 14 Нормативтік қаулысы.

Қылмысқа қатыстылық пен қылмыстық құқық бұзушылыққа дем берушілік үшін жауаптылық туралы заңнаманы қолданудың бірдей сот практикасын және оның дұрыс қолданылуын қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жалпы отырысы

қаулы етеді:

1. Қылмысқа қатыстылық қылмысқа қатыстылықтың ерекше нысаны болып танылатыны түсіндірілсін, ол жасалған қылмысқа сыбайлас қатысу болып табылмайды және онымен себептік байланыста болмайды, ал қылмысты анықтауға және оны жасаған адамды әшкерелеуге кедергі келтіретін, қоғамға қасақана қауіп төндіретін іс-әрекет түсіндіріледі.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде (бұдан әрі – ҚК) жауаптылық көзделген сыбайлас жемқорлық, ауыр немесе аса ауыр қылмысты не кәмелетке толмаған адамның жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмысты күні бұрын уәделеспей жасырып қалу (ҚК-нің 432-бабы) және кәмелетке толмаған адамның жыныстық тиіспеушілігіне қарсы ауыр қылмыс дайындалып жатқаны немесе жасалғаны анық белгілі аса ауыр қылмыс не дайындалып жатқаны анық белгілі терроризм актісі туралы хабарламау (ҚК-нің 434-бабы) қылмысқа қатыстылықтың негізгі түрлері болып табылады. Бұл ретте Қазақстан Республикасының Конституциясына және қылмыстық заңға сәйкес хабарламағаны үшін қылмыс жасаған адамның жұбайы (зайыбы) немесе жақын туысы, сондай-ақ өздеріне сеніп сырын ашқан адамдардың жасаған қылмыстары туралы хабарламағаны үшін діни қызметшілер қылмыстық жауаптылыққа жатпайды. ҚК-нің 432-бабы бойынша жұбайы (зайыбы) немесе жақын туысы жасаған қылмысты күні бұрын уәделеспей жасырып қалғаны үшін адам қылмыстық жауаптылыққа жатқызылмайды.

Қылмыстық сот ісін жүргізуде Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің (бұдан әрі – ҚПК) 7-бабының 11 тармағына сәйкес ата-аналар, балалар, асырап алушылар, асырап алынғандар, ата-анасы бір және ата-анасы бөлек ағалы-інілер мен апалы-сіңлілер, ата, әже, немерелер жақын туыстар деп танылады. Осы жақын туыстардың тізбесі толық болып табылады және кеңейтіп түсіндіруге жатпайды.

Ескерту. 1-тармаққа өзгеріс енгізілді - ҚР Жоғарғы Сотының 11.12.2020 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

2. Қылмыс туралы хабарламау әрбір адамның дайындалып жатқаны немесе жасалғаны анық белгілі кәмелетке толмаған адамның жыныстық тиіспеушілігіне қарсы ауыр қылмыс, аса ауыр қылмыс не дайындалып жатқаны анық белгілі терроризм актісі туралы тиісті мемлекеттік органдардың назарына жеткізуге қасақана әрекет жасамауына, заңда көзделген құқықтық міндетті орындамауын білдіреді.

ҚК-нің 434-бабында көрсетілмеген дайындалып жатқаны немесе жасалғаны анық белгілі өзге де құқық бұзушылықтар туралы хабарламау қылмыстық жауаптылыққа әкеп соқпайды. Сонымен қатар, осындай фактілер анықталған кезде мемлекеттің құқықтық саясатын және құқық бұзушылықтарға мүлдем төзбеушілік қағидатын қамтамасыз ету мақсатында соттар жеке қаулы шығару арқылы адамның өз азаматтық және моральдық борышын орындамау фактісі туралы тиісті ұйымдардың назарына жеткізуге құқылы. Осы мақсаттар үшін дайындалып жатқаны немесе жасалғаны анық белгілі қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы уақтылы хабарлау арқылы сот төрелігіне адам көмек көрсеткен барлық жағдайларда соттардың жеке қаулымен тиісті ұйымдардың алдында осы адамды көтермелеу қажеттілігі туралы мәселені қойғаны жөн.

Ескерту. 2-тармаққа өзгеріс енгізілді - ҚР Жоғарғы Сотының 11.12.2020 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

3. Дайындалып жатқаны немесе жасалған қылмыс туралы хабарлаған адамға не оның отбасының мүшелері мен жақын туыстарына қатысты күш қолдану немесе заңда тыйым салынған өзге де іс-әрекеттер қаупі туралы деректер болған кезде сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары ҚПК-нің 97-бабының тәртібімен осы адамға қатысты қауіпсіздік шараларын, оның ішінде бұл адам туралы мәліметтерге қолжетімділікті шектеу, оларды негізгі іс жүргізуден бөлек сақтау, адамның бүркеншік атты пайдалануы туралы шараларды қолдануға міндетті.

4. Адам басқа адамның жасаған қылмысы туралы хабарламағаны үшін, егер олардың екеуі де осы уақыт кезеңінде жасалған басқа қылмыстық құқық бұзушылыққа сыбайлас қатысушылар болса, егер бұл ретте жасалған қылмыс туралы өзінің хабарламасымен өзін өзі әшкерелейтін болса, қылмыстық жауаптылыққа тартылуы мүмкін емес.

5. ҚПК-нің 70-бабы бесінші бөлігінің талаптарына сәйкес заң көмегін көрсететін адвокат өзінің қорғауындағы адамның мүдделеріне қарсы қандай да бір әрекеттер жасауға және оған тиесілі құқықтарды жүзеге асыруына кедергі келтіруге, сондай-ақ қорғауындағы адамның ұстанымына қарамастан, оның қылмыстық құқық бұзушылыққа қатыстылығын және оны жасауда кінәлі екенін мойындауға құқылы емес

. Адвокат "Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы" 2018 жылғы 5 шілдедегі № 176 -VI Қазақстан Республикасы Заңының 33-бабы 3-тармағының 9) тармақшасына сәйкес заң көмегін көрсетуге байланысты өзіне мәлім болған мәліметтерді құпия сақтауға және көмек сұрап өтініш жасаған адамның келісімінсіз оларды жария етпеуге міндетті. Осыған байланысты адвокат оған заң көмегін көрсету кезінде белгілі болған өзінің қорғауындағы адам жасаған басқа қылмыс фактісі туралы хабарламағаны үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылуы мүмкін емес.

Адвокат қаржы мониторингінің субъектісі ретінде "Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы" Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 28 тамыздағы № 191-IV Заңына (бұдан әрі – Заң) сәйкес шараларды қабылдауға тиіс. Бұл ретте Заңның 10-бабы 3-тармағы 1) тармақшасының талаптарына сәйкес адвокат бұл мәліметтер мен ақпарат анықтау, алдын ала тергеу органдарында, соттарда жеке және заңды тұлғалардың атынан өкілдік ету және оларды қорғау мәселелері бойынша заң көмегін көрсетуге байланысты, сондай-ақ шешілуі кәсіптік заң білімін, талап арыздар, шағымдар және құқықтық сипаттағы басқа да құжаттарды жазуды талап ететін мәселелер бойынша олардың консультациялар, түсіндірулер, кеңестер және жазбаша қорытындылар түріндегі заң көмегін көрсетуі кезінде алынған жағдайда ғана қаржы мониторингіне жататын операция туралы мәліметтер мен ақпаратты бермеуге құқылы. Заңда көзделген барлық өзге де жағдайларда адвокат оның клиентінің қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) немесе терроризмді не өзге де қылмыстық әрекетті қаржыландыруға бағытталуы мүмкін күдікті операциялары туралы мәлімет пен ақпаратты қаржы мониторингі жөніндегі уәкілетті органға беруге міндетті.

Қылмыс жасаған адамды, қылмыс құралдары мен қаруларын, қылмыстың іздерін және өзге де дәлелдемелерді жасырған кезде адвокат күні бұрын уәде бермей немесе күні бұрын уәде беріп жасырып қалғаны үшін жалпы негіздермен жауаптылықта болады.

Адвокат өзінің қорғауындағы адамның тарапынан жаңа қылмыстық құқық бұзушылық дайындалып жатқанын біле тұра, оған кеңес берген немесе ойластырған әрекетіне өзге де құқықтық көмек көрсеткен жағдайларда, онда ол (адвокат) өзінің қорғауындағы адамның жасаған іс-әрекетіне сыбайлас қатысушы (көмектесуші) ретінде жауаптылыққа тартылуға жатады.

Ескерту. 5-тармаққа өзгеріс енгізілді - ҚР Жоғарғы Сотының 11.12.2020 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

6. Қылмысты жасырып қалу қылмыскерді, қылмыс жасау қаруы мен құралдарын, қылмыс іздері мен дәлелдемелерді жасырып қалуды (жасыруды) білдіреді.

Қылмыс жасаған адамды жасыру оған пана, көлік, жалған құжаттар беру, сыртқы келбетін өзгерту және ол жасырына алатын басқа да әрекеттер арқылы жасалуы мүмкін.

Қылмыс құралдары мен қаруларын жасыру оларды жоюды, түрін өзгертуді, табылуы мүмкін емес жерге жасыруды білдіруі мүмкін.

Қылмыстың іздерін және басқа да дәлелдемелерді жасыру әрекеттеріне қылмыстың іздері (мысалы, қан, саусақ таңбалары мен өзге де іздер) сақталған киімді және заттарды жою (жуу, тазарту), хаттар мен басқа да құжаттарды, электрондық хаттарды, электрондық-цифрлық құжаттарды, хат алмасуларды, файлдарды, сондай-ақ электрондық-цифрлық ақпарат тасығыштарын жою, қағып кеткеннен кейін автокөліктің майысуларын жою мен фараның шынысын ауыстыру және тағы басқалары жатқызылуы мүмкін.

7. Басқа адамның (орындаушының) жасаған ауыр немесе аса ауыр қылмысты күні бұрын уәделеспей жасырып қалғаны үшін жауаптылық, егер орындаушының ауыр немесе аса ауыр қылмысты жасау кінәсі бір іс жүргізуде осы қылмыстық іс бойынша соттың процестік шешімді қабылдауымен дәлелденген не қылмыстық процесті жүргізетін органның ақталмайтын негіздер бойынша қылмыстық істі тоқтату туралы қаулысымен немесе соттың заңды күшіне енген айыптау үкімімен анықталған жағдайда ғана орын алуы мүмкін.

8. Жасырып қалу құрамының белгілерінде қамтылмаған әрекеттерді жасау арқылы сыбайлас жемқорлық, ауыр немесе аса ауыр қылмысты не кәмелетке толмаған адамның жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмысты күні бұрын уәделеспей жасырып қалу ҚК-нің 432-бабының жиынтығы және нақты қылмыстық іс үшін жауаптылықты көздейтін ҚК-нің тиісті бабы бойынша жауаптылыққа әкеп соғады. Қылмыстық құқық бұзушылықтардың мұндай жиынтығы: бөтеннің мүлкін қасақана жою немесе бүлдіру (ҚК-нің 202-бабы); лауазымдық өкілеттіктерді теріс пайдалану (ҚК-нің 361-бабы); билікті немесе лауазымдық өкілеттіктерді асыра пайдалану (ҚК-нің 362-бабы); қызметтік жалғандық жасау (ҚК-нің 369-бабы) және басқа жолмен жасырып қалу кезінде орын алуы мүмкін.

Жасалған іс-әрекеттердің барлық белгілері неғұрлым қатаң жазаны көздейтін ҚК-нің бір нормасында қамтылатын жағдайларда жиынтық болмайды және жасалған іс-әрекет қылмыстық заңның осы нормасымен ғана саралануға жатады (мысалы, аса ірі мөлшердегі есірткі заттардың заңсыз айналымын оларды сақтау жолымен жасырып қалу).

Ескерту. 8-тармаққа өзгеріс енгізілді - ҚР Жоғарғы Сотының 11.12.2020 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

9. Уәкілетті лауазымды адамның анық дайындалып жатқан немесе жасалған қылмыстық теріс қылық немесе қылмыс туралы адамның хабарламасын немесе арызын

тіркемеу не аталған адамның өтінішін кез келген өзге тәсілмен жою немесе жасыру арқылы қылмыстық құқық бұзушылықты қасақана жасыруы ҚК-нің 433-бабының тиісті бөлігі бойынша, яғни қылмыстық заңның арнайы нормасы бойынша жауаптылыққа әкеп соғады.

10. Қылмысты күні бұрын уәделеспей жасырып қалудан қылмыстық құқық бұзушылықты күні бұрын уәделесіп жасырып қалуды ажырату қажет, ол қылмыстық заңға сәйкес қылмыстық құқық бұзушылыққа дем берушілік түрінде сыбайлас қатысу деп танылады және ҚК-нің 28-бабының бесінші бөлігіне сілтеме жасалып, нақты қылмыстық құқық бұзушылық үшін жауаптылықты көздейтін ҚК-нің тиісті бабы бойынша сараланады.

Жұбайы (зайыбы) немесе жақын туысы қылмыстық құқық бұзушылықты күні бұрын уәделесіп жасырып қалу арқылы дем берушілікті жасаған кезде оған ҚК-нің 432-бабына Ескертпенің ережелері қолданылмайды. Осыған байланысты, бұл адам қылмыстық құқық бұзушылыққа сыбайлас қатысушы (көмектесуші) ретінде жалпы негіздермен қылмыстық жауаптылықта болады.

11. Қылмыстық құқық бұзушылыққа дем берушіліктің саралануы жалпы ҚК-нің 28-бабының бесінші бөлігінің нормасына сәйкес жүзеге асырылуы тиіс, оған сәйкес кеңестерімен, нұсқауларымен, ақпарат, осы іс-әрекетті жасауға қару немесе құралдарды беруімен не оны жасау үшін кедергілерді жоюымен қылмыстық құқық бұзушылықтың жасалуына жәрдемдескен адам, сондай-ақ орындаушыны, қылмыстық құқық бұзушылық жасау қаруын немесе өзге де құралдарын, осы іс-әрекеттің ізін не құқыққа қарсы жолмен қол жеткізілген заттарды жасыруға күні бұрын уәде берген адам, сол сияқты мұндай заттарды иемденуге немесе өткізуге күні бұрын уәде берген адам көмектесуші деп танылады.

12. Дем берушілікке қатысты кеңестер мен нұсқаулар деп қылмыстық құқық бұзушылықты неғұрлым нәтижелі немесе қауіпсіз дайындау, оны қандай жолмен жасау орынды екендігі, ойластырғанның жүзеге асырылуын қай уақытта бастаған ыңғайлы болатыны, сыбайласып қатысуға кімді тарту және тағы басқалары туралы ауызша немесе жазбаша ұсынымдар мен түсіндірмелерді ұғыну керек.

Қылмыстық құқық бұзушылықты ойдағыдай жасау үшін қажетті жағдайларды жасау (мысалы, электр желісін ажырату, дабылдағышты бұзу, күзеттің назарын басқаға аудару, күзетші итті уландыру, жалған шақыру, есептік құжаттаманы жою және тағы басқалары) бойынша көмектесушінің кез келген әрекеттерін қылмыстық құқық бұзушылықты жасауға келтіретін кедергіні жою деп түсіну қажет.

13. Қылмыстық құқық бұзушылықты жасырып қалу, егер кінәлінің жасаған әрекеттері жөнінде орындаушымен қылмыстық құқық бұзушылықты жасағанға дейін немесе жасау кезінде уәделескен болса не басқа себептермен орындаушының мұндай жәрдемнің көрсетілетініне көрінеу әрі толықтай сенуіне негіздер берсе (мысалы, мынадай мән-жайларға қарай: бірнеше рет жасырып қалу не қылмыстық жолмен

көрінеу алынған мүлікті иелену немесе өткізу; бұдан бұрын басқа қылмыстық құқық бұзушылықты орындаушымен сыбайлас қатысып жасау; қылмыстық топтың, оның ішінде қылмыстық ұйымның, террористік топтың, экстремистік топтың, банданың және заңсыз әскерилендірілген құралымның идеялары мен мақсаттарын көрінеу мақұлдау немесе олармен келісу және тағы басқалары), дем берушілік түрінде сыбайлас қатысу болып танылады.

14. Күні бұрын уәделесіп жасырып қалған адам күрделі сыбайлас қатысуда көмектесуші болып табылады, осыған байланысты оның әрекеттері ҚК-нің 28-бабының бесінші бөлігіне сілтеме жасалып, алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобы жасаған қылмыстық құқық бұзушылық белгісі бойынша ҚК-нің Ерекше бөлігінің тиісті бабымен саралануға жатады.

15. Күні бұрын уәделеспей жасырып қалу не көмектесуші немесе қылмысқа өзге де сыбайлас қатысушы болып табылатын адамның тарапынан хабарланбау ҚК-нің 432-бабы немесе 434-бабы бойынша қосымша саралауды талап етпейді, өйткені мұндай жағдайда хабарламау не күні бұрын уәделеспей жасырып қалу аса ауыр қылмыстың бөлігі болады және сыбайлас қатысып жасалған қылмыс үшін жауаптылықты көздейтін ҚК-нің бабымен қамтылады.

16. Көрінеу қылмыстық жолмен табылған мүлікті иемдену немесе өткізу қылмыстық құқық бұзушылықтың дербес құрамы болып табылады және ҚК-нің 196-бабымен, яғни қылмыстық заңның арнайы нормасы бойынша жауаптылыққа әкеп соғады.

Қылмыстық жолмен табылған мүлікті күні бұрын уәделесіп иемдену немесе өткізу, сол сияқты күні бұрын уәделесіп жасырып қалу дем берушілік түрінде қылмыстық құқық бұзушылыққа сыбайлас қатысу деп танылады.

17. Орындаушыда қылмыстық құқық бұзушылықты жасауға жасырын ниетті туындататын және осылайша оны қылмыстық құқық бұзушылық жасауға көндіретін жағдайларда, көрінеу қылмыстық жолмен табылған мүлікті иемденуге немесе өткізуге күні бұрын берілген уәдені дем берушілік деп емес ҚК-нің 28-бабының төртінші бөлігіне сілтеме жасай отырып, кінәлінің әрекеттерін нақты қылмыстық құқық бұзушылық үшін жауаптылықты көздейтін ҚК-нің тиісті бабы бойынша саралап, айдап салу деп тану қажет.

18. Қылмыстық заң сыбайлас қатысудың басқа түрлерімен салыстырғанда дем берушілік қауіптілігінің кем дәрежесін белгілемейді. Көмектесушінің қоғамдық қауіптілігінің көрінісі ол қылмыстық құқық бұзушылыққа тікелей қатыспаса да, өзінің әрекеттерімен орындаушының қылмыстық құқық бұзушылықты жасауға шешімін нығайтады және оны жасауды едәуір жеңілдетеді. Осыған байланысты, көмектесуші ҚК-нің 52-бабының ережелері ескеріле отырып, жауаптылыққа және қылмыстық құқық бұзушылықтың басқа сыбайлас қатысушыларымен қатар жазалануға жатады. Бұл ретте сот істің мән-жайларын ескере отырып, көмектесушіге басқа сыбайлас қатысушыларға

қарағанда онша қатаң емес, сонымен қатар неғұрлым қатаң жазаны тағайындауы мүмкін.

19. Қазақстан Республикасы Конституциясының 4-бабының сәйкес, осы нормативтік қаулы қолданыстағы құқық құрамына қосылады, жалпыға бірдей міндетті болып табылады және алғаш ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі.

Қазақстан Республикасы

Жоғарғы Сотының Төрағасы

Қ.МӘМИ

Қазақстан Республикасы

Жоғарғы Сотының судьясы,

жалпы отырыс хатшысы

Қ.ШАУХАРОВ

© 2012. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің «Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институты» ШЖҚ РМК